

סימן כב

מצות ידיעת השם

מאריך (בחמש הלכות) וכותב כמה פרטים ע"ד ה"מצוי ראשון", ורק לאח"ז הוא מסיים (בהלכה ו): וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר² אנכי הי אלקיך. מזה מובן, שלשיטת הרמב"ם המ"ע ד"אנכי הי אלקיך" אינה רק הידיעה הכללית בלבד "שיש שם אלוהים", "שיש שם מצוי ראשון" — אלא היא כוללת גם ידיעת פרטים (שהוא כותבם בהלכות אלו) אודות הקב"ה⁵. וכמו שביאר האברבנאל (בספרו ראש אמנה⁶) —

א. במנין המצות שבתחילת ספר משנה תורה¹ כי הרמב"ם: "מצוה ראשונה ממצות עשה לידע שיש שם אלוהים שנאמר² אנכי הי אלקיך". ובמצוה זו מתחיל הרמב"ם גם את ההלכות שבספרו לידע שיש שם מצוי ראשון וכו"³.

אבל בהלכה הראשונה לא כתב הרמב"ם שידיעה זו ("שיש שם מצוי ראשון") היא מ"ע⁴, אלא בתחילה הוא

(1) וראה ג"כ פיה"מ להרמב"ם סנהדרין בהקדמתו לפ' חלק — היסוד הא'. (2) יתרו כ, ב. (3) ריש ה' יסודי התורה. (4) וראה הלשון בקרית ספר (להמבי"ט) כאן. (5) וכ"כ במגדל עוז (ה"א): וכללו במצות אנכי ה"א. — וראה "הדרן" על ספר משנה תורה להרמב"ם ב"הוספה" לספר זה. הערה 53 באו"א. (6) פ"ז, שם פ"ז.

כן לזה, מה שכתב הרב בפרק ל"ג חלק שני מספר המורה, בענין מעמד הר סיני, על אמרם אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה שמענום. אמר ז"ל, וזה ששני השרשים האלה, ר"ל מציאות הש"י והיותו אחד, אמנם יושגו בעיון האנושי וכו'. וחשב הרב חסדאי, שהרב הגדול בספר מנין המצות אשר לו, הכין המצוה באופן אחר. ולכן כתב, ז"ל, ולזה השיב הרמב"ם ז"ל, לפי דרך זה בספר מצות שלו, שמנה המצוה הראשונה בהאמינו באלקות, והוא שנאמין שיש שם עילה וסבה, א"ל, שהוא פועל לכל הנמצאים. והוא אמרו, אנכי הי אלקיך. הנה פירש שם האלוהות, היותו פועל לכל הנמצאות: ויהי' לפי זה, אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כדמות ראי' על זאת האמונה, וזה שמשם נעמיד על יכולת השם, וכי הנמצאות כולם בערכו כחומר ביד היוצר, וכו'. הנה א"כ, חשב החכם הזה, שדברי הרב אינם מסכימים בשני המקומות האלה, ר"ל בספר המדע ובספר מנין המצות אשר לו. כי בספר המדע יסבור, שהמצוה הראשונה היא שהאלוקה נמצא בלבד. ובספר מנין המצות יסבור שהמצוה הראשונה היא להאמין שהאלוקה פועל העולם ומחדשו. — אבל עם העיון הטוב והישר יראה שאינו כן, לא במה שחשב על מה שכתב בספר המדע, שהיתה המצוה הראשונה להאמין שיש אלוהים נמצא, ולא כמו שחשב בספר מנין המצות, שהיתה המצוה הראשונה שהאלוקה פעל העולם וחדשו. — אבל כוונת הרב הגדול בכל דבריו ובכל ספריו היא, שהעיקר הראשון והמצוה הראשונה הוא, שנאמין שהאלוקה ב"ה, שכבר ידענו שהוא נמצא, מציאותו הוא יותר ראשון, ויותר שלם אשר בכל המציאות. שמציאותו אינו אפשר מצד עצמו, כיתר הנמצאים, אבל הוא מחוייב המציאות מצד עצמו. וכבר התבאר בחכמת האלקות, שהמחוייב הוא, שאם יעלה על הדעת שהוא בלתי נמצא, כל שאר הנמצאים לא יהי' להם מציאות. ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצוואים, הוא לבדו יהי' נמצא, ולא יתבטל מציאותו חלילה, כי הוא אינו צריך במציאותו לזולתו. וכל מה שזולתו צריך במציאותו אליו, לפי שהוא מחוייב המציאות מצד טבעו, והוא נותן המציאות, או קיום לכל הנמצאים, ואינו מקבל מהם דבר כלל.

הערה 1: וראה ג"כ פיה"מ להרמב"ם סנהדרין בהקדמתו לפ' חלק — היסוד הא': וז"ל (בחרגום קאפת): היסוד הראשון, מציאות הבורא ישתבח. והוא, שיש שם מצוי בשלמות אופני המציאות, והוא עלת מציאות כל הנמצאים, וכו' קיום מציאותם, וממנו נמשך להם הקיום. ואלו נתאר סלוק מציאותו כי אז בטלה מציאות כל נמצא ולא ישארו קיימים במציאות, ואלו נתאר סלוק כל הנמצאים זולתו, כי אז לא תבטל מציאותו יתעלה, ולא תחסר, כי הוא יתעלה בלתי זקוק במציאותו לזולתו, וכל מה שזולתו מן השכלים כלומר המלאכים וגרמי הגלגלים ומה שלמטה מהן הכל זקוק במציאותו אליו. וזה היסוד הראשון הוא אשר מורה עליו דבור אנכי הי וכו'.

הערה 4: וראה הלשון בקרית ספר (להמבי"ט) כאן: וז"ל: מצוה א' היא הציווי אשר ציוונו בהאמנת האלקות, והוא שנאמין שיש שם עילה וסיבה הוא פועל לכל הנמצאים והשמים והארץ וכל מה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת הנמצאות. וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי הי אלקיך.

הערה 5: וכ"כ במגדל עוז (ה"א): לשונו מובא בפנים ההערה, מוסב על "יסוד היסודות וכו' עד בלא יד ובלא גוף", היינו מתחילת ה"א עד סוף הלכה ה'.

שם: וראה "הדרן" על ספר משנה תורה להרמב"ם. . . הערה 53 באופן אחר: וז"ל: אולי אפ"ל שהמצוה היא רק לידע שיש שם אלוהים כו' כמש"נ אנכי ה"א (ל' הרמב"ם במנין המצות בריש ס' היד. וכן בכותרת לה' יסודות. וראה שם פ"א ה"ה—1), אבל לידע שיש שם מצוי ראשון מציא כל הנמצאים כו' הוא יסוד כל המצות ואינו נמנה במנין המצות. ואכ"מ. (וע"ש עוד בפנים ההדרן בארוכה).

הערה 6: פ"ז: וז"ל: ...וגם ככוונת הרב הגדול הרמב"ם בעיקר זה, נתחלפו הדעות. כי הנה ה"ר חסדאי, בתחלת ספרו, כתב, ז"ל, ולזה טעה טעות מפורסם מי שמנה במצות עשה להאמין מציאות הא-ל ית' וכו'. ואין ספק, שזה על הרב הגדול אמרו. ויורה, שהבין מדברי הרב בספר המדע, שהמצוה הראשונה היא אמונת מציאות הא-ל, רוצה לומר, שהוא נמצא בלבד, אשר סותרו הוא הנעדר. ואולי שהביאו גם

אלא היא ש"האלוקה ב"ה שכבר ידענו שהוא נמצא, מציאותו הוא יותר ראשון ויותר שלם אשר בכל המציאות וכו'" (כמו שהוא מאריך בזה¹⁰).

ולכן מקדים הרמב"ם את חמש ההלכות בענין מציאות השם — כי לשם המצוה דהאמנת (ידיעת) האלקות דרוש לידע פרטים אלו (עכ"פ) אודות מציאות השם, איך שהוא ית' הוא "יותר שלם אשר בכל המציאות וכו"¹¹.

(7) מצות האמנת האלקות פ"א. (8) כן הוא (תוכן) ל' הרמב"ם בסהמ"צ — ע"פ הצ"צ בסהמ"צ שלו (וראה לקמן הערה 10). וכן קוראה הצ"צ שם, וכן נקראת בכ"כ ספרים. (9) ראה ראש אמנה פ"ד ופי"ז. סהמ"צ להצ"צ שם (וראה גם הנסמך שם לפני פ"א). (10) וראה שם, שזהו ג"כ הרמב"ם בסהמ"צ מ"ע א: שנאמין (בהוצאת קאפח שנדע — וראה ג"כ הערה בהוצאת העליר) שיש שם עלה וסיבה הוא פועל לכל הנמצאים. ע"ש. (11) ראה ראש אמנה פ"כ (אלא ששם, דמ"ש הרמב"ם הלכה ה' אינו חלק מהמצוה. ע"ש. ואכ"מ). (12) ראה ראש אמנה פי"ז.

שמנו זה כמנין המצות, טעמם, כי הציווי הוא על העמקת הרעת וההתכוננות בדבר זה הידוע, שע"ז יתכן ציווי, כי גם שהדבר ידוע, אעפ"כ אם לא יתבונן תמיד בזה ויסיח דעתו לדברים אחרים לא יועיל כלום, ואפי' שיחשוב זאת במחשבה והרהור לבד אינו כלום, אלא צריך להעמיק דעתו דוקא ואז יפתחו המדות כו'. וע"ז נאמר וידעת היום והשבות אל לבבך (דברים ד' ט"ט). וגם הציווי הוא על ההאמנה כמה שא"א להשיג בדעת כנ"ל. וז"ש הרמב"ם בס' המצות שהציווי הוא בהאמנת אלקות וכריש ס' המדע אמר לידע שיש שם מצוי ראשון כו', וכלל בזה ב' דברים שהם ידיעת מציאותו הנודע בדעת וגם האמונה בו והם מצוה א' להשים דעתו ע"ז וגם להאמין כנ"ל. וז"ש החינוך לידע ולהאמין שיש אלוהים, ר"ל מה שאפשר לידע ידע דייקא, ומה שא"א לידע יאמין כמש"ת. ואיהו בשיטת רמב"ם קאזיל דקחשיב להו במצוה א' במנין תרי"ג.

הערה 9: ראה ראש אמנה פ"ד ופי"ז: שם הובאה הקושיא שבפנים, בשם ר' חסדאי בספר אור ה'.

שם: סהמ"צ להצ"צ שם: פא"י שם הוא עדהנ"ל בפיענוח הקודם. שם: וראה גם הנסמך שם לפני פ"א: וז"ל (הצ"צ): והרמב"ן שם (בסהמ"צ מ"ע א) כ' בשם בה"ג שלא מנאה בתרי"ג, והנראה מדעתו של בה"ג שאין מנין תרי"ג מצותיו אלא גזירותיו יתעלה שגזר עלינו לעשות או מנענו שלא לעשות, אבל האמונה במציאותו יתעלה שהודיע אותה אלינו באותות ובמופתים ובגילוי השכינה לעינינו הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצות, לא ימנו כחשבונן. ונסמך שם מהמכילתא כשם שקבלתם מלכותי קבלו גזירותי עשו קבלת המלכות ענין בפ"ע והמצות הנגזרות מאתו יתע' בע"א כו'. ובפ"א: והנה כאמת צריך להבין קושי' בה"ג שבאמונה במציאותו יתעלה שהוא העיקר והשורש איך ימנו כחשבונן הציוויים, וכן הקשה הר' חסדאי בספר אור ה' הכיאו הר"י אכרכנאל בספר ראש אמנה פ"ד כו'. הערה 10: וראה שם: ראש אמנה פי"ז, נעתק לעיל בפיענוח להערה 6.

שם: וראה ג"כ הערה בהוצאת העליר: וז"ל (לאחר שהביא במקומות בהם כתב הרמב"ם לשון ידיעה, וצייין לכמה ספרים שמדברים בשיטת הרמב"ם בזה — ראה לקמן בפיענוח להערה 12): ואמנם בגוף הערכי כתובה מלת אעתקאר שבאמת יש לה גם מובן דעת, ושפיר נוכל לתרגם שציונו בידיעת האלקות והוא שנדע.. העירני מספרו של ר"ס גאון שנקרא בערבית כתאב — אל — אמאנאת ואל — אעתקאדאת ותורגם לעברית בשם האמונות והדעות. הערה 11: ראה ראש אמנה פ"כ. . ע"ש: וז"ל: עוד כתב הרב (הל' יסוה"ת פ"א ה"ה) המצוי הזה הוא אלקי העולם, אדון כל הארץ.

הובא בספר המצות להצ"צ⁷ — שלשימת הרמב"ם המ"ע דהאמנת⁸ האלקות אינה רק להאמין ש"האלוקה נמצא בלבד", שיש אלוהים נמצא.

[שע"ז קשה⁹: איך יתכן לומר שהאמנת האלקות היא מצוה ממנין המצות — הרי הענין של מצוה אינו שייך אלא אם כן יש מי שמצוה (צדי"ק פתוחה) על המצוה, וא"כ אין מקום לומר שיש מצוה להאמין שישנו מצוה (צד"י פתוחה) המצוות.]

וכבר באר הרב הגדול, שזו היא כוונתו כמה שכתב בפירוש המשנה, בדבור העיקר הראשון. אמר ז"ל. . . (ומעתיק מ"ש הרמב"ם שם — נעתק לעיל בפיענוח להערה 1).

הנה לא אמר הרב שהעיקר הראשון הוא שיש אלוהים נמצא בלבד, כי אם יאמינו במציאותו שהוא המציאות היותר שלם שאפשר ושהוא מחוייב המציאות, לא אפשרי. ולזה עצמו כיון בספר המדע באמרו, ז"ל, יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא הממציא כל נמצא, וכל הנמצאים מהשמים והארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו. עכ"ל. הנך רואה, שלא אמר לידע שיש אלוהים נמצא בלבד, אבל אמר, שיש שם מצוי ראשון ושלם בענין ובמדרגת המציאות. ובאמרו שהוא המציא כל נמצא וכו', מורה על קיום מציאותו. ולכן אמר, ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי, אין דבר אחר יכול להמצא. ואם יעלה על הדעת, שאין כל הנמצאים לבדו מצויים, הוא לבדו יהי' מצוי, ולא יבטל הוא לבטולם, שכל הנמצאים צריכים לו, והוא לבדו, יתברך, אינו צריך אליהם וכו'. שזהו רושם מחוייב המציאות ועניינו.

— וזהו גם כן מה שכתב בספר מנין המצות אשר לו, ז"ל, המצוה הראשונה, אשר נצטוונו באמונה באלקות. והוא, שנאמין שיש עילה וסבה, הוא הפועל לכל המציאות, והוא אמרו ית' אנכי ה' אלקיך. ובאמרו הזה כיון מה שאמר הוא עצמו בשאר המקומות שזכרתי, שאמונת האלקות הוא, שנאמין שמציאותו בתכלית השלמות ומחוייב, ולא אפשרי. . . ואל זה כיון בספר המורה, בפרק ל"ג חלק שני הנזכר, באמרו, שאנכי ולא יהי' לך הם שני היסודות ר"ל, מציאות הא"ל ויחודו. ואין הכוונה באמרו מציאות הא"ל, שהוא נמצא בלבד, כי אם שנאמין ענין מציאותו, שהוא מציאות מחוייב ולא אפשרי, ושהוא המציאות היותר שלם שאפשר להיות.

שם: שם פי"ז: תוכן דבריו שם, שעפ"י מ"ש בפ"ז הנ"ל — תתורץ הקושיא (של ר' חסדאי) שהובאה בפנים הסימן בסוגריים המרובעים ובהערה 9 וכפנים הסימן.

הערה 8: כ"ה (תוכן) ל' הרמב"ם בסהמ"צ — ע"פ הצ"צ בסהמ"צ שלו: ז"ל הרמב"ם בסהמ"צ (בתורגום שבדפוסים הנפוצים): מצוה א' היא הציווי אשר ציונו בהאמנת האלקות כו' (עד"ז הוא גם התורגום שהובא בראש אמנה פי"ז שנעתק לעיל). ובביאור תוכן מצוה זו כתב בסהמ"צ להצ"צ שם פ"ב (עמוד מו, ב) [לאחר שביאר בארוכה שזה שה' מחי' את העולם והוא מחוייב המציאות (בחנית ממלא כל עלמין) כו', הוא ענין המושג בדעת האדם, ואי"צ לזה אמונה; והאמונה היא להאמין שהוא ית' דם ונשגב למעלה מעלה ממדרגת החכמה (בחנית סובב כל עלמין) כו' וז"ל: אמנם הרמב"ם וסיעתו

והבחינות ההם וההתלמדות הזאת... המביאות אל האמונות... הם מפעל הרצון והבחירה".

ועפ"ז יש לבאר מה שאין הרמב"ם מסתפק בהודעת הפרטים שע"ד מציאות השם (שבהלכות א-ז) שיהודי חייב לדעת כדי לקיים את המצוות של ידיעת האלקות ואחדות השם, אלא הוא מאריך (בהלכות שלאח"ז עד סוף הפרק) בכמה ענינים בנוגע לידיעת השם.

[הראיות מהכתובים ש"אין הקב"ה גוף"; שמה ש"כתוב בתורה" תוארים גשמיים על הקב"ה זהו רק "לפי דעתם של בני אדם... והכל משל"; ע"ד בקשת משה "הראיני נא את כבודך" 17 והאופן בו השיג "מאמיתת המצאו", וכו']

ב. יתר על כן: ידוע¹² הדיוק בלשון הרמב"ם — "לידע שיש שם אלוה" 13, "לידע שיש שם מצוי ראשון" וועד"ז הוא כותב בסיום הענין — בין במצות ידיעת האלקות¹⁴ ובין במצות אחדות השם¹⁵ — "וידיעת דבר זה מ"ע" (לא "והאמנת דבר זה") — שהמצוה היא לידע, בידיעה שכלית כו'.

ובזה מתרץ האברבנאל¹⁶ את השאלה: איך אפשר לצוות על ענין של אמונות "שאינן נקנות ברצון ובחירה" — והוא כותב שהרמב"ם "לא מנה מצות עשה צורת האמונה ואמיתתה, כי אם ידיעת הדברים ההם ולמודם המביאים אל קנין האמונות", אשר "הידיעות והחקירות

סהמ"צ להצ"צ שם ספ"ב. קונטרס תורת החסידות ע' 14 (ובהערה שם). הנסמן ב"המ"צ הוצאת הר"ח העליר שם ובאנציקלופדיה תלמודית ערך אמונת ה' בסופו. ועוד. (13) אף שב"המ"צ לו שם כותב "שנאמין" — ראה ראש אמנה שם בסוף הפרק. סהמ"צ להצ"צ שם. וראה הערה 10. (14) שם ה"ו. (15) שם סה"ז. (16) ראש אמנה שם. וראה גם שם פ"ד. וראה גם סהמ"צ להצ"צ שם פ"ב (מו, סע"א ואל"ך). (17) תשא לג, יח.

להבין, ואת אשר אינו מבין מאמין. הנה לכד זאת אשר בזה מקיים מצות האמונה כפי אמיתתה, הנה עוד זאת, אשר אז הנה האמונה שלו היא אמונה טהורה ואמיתית בלי שום עירוב דבר שאפשר להבינו. שם: ובהערה שם: וז"ל: בספר המצות מ"ע א' כתב "שנאמין", אבל א' ספר היד הוא משנה אחרונה לגבי סהמ"צ, שנכתב בתור הקדמה ליד החזקה (הרמב"ם בהקדמתו). ב' בסהמ"צ לא דק הרמב"ם כ"כ בתלמוד המצות ודיניהן (יד מלאכי כללי הרמב"ם כג). ג' בסהמ"צ אפשר שאירע קלקול במלות ההעתקה ע"י המעתיק (שם כב), משא"כ היד שנכתב בלה"ק. ד' ע"פ כת"י הערבי של סהמ"צ הנמצא עתה, י"א שגם בסהמ"צ יש לפרש "לידע". וכמו שהוא במנין המצות שכראש היד (ראה סהמ"צ הוצאת הר"ח העליר).

שם: הנסמן ב"המ"צ הוצאת הר"ח העליר שם: שם מצוין למעשה רוקח ריש הל' יסוה"ת, מצודת דוד להרדב"ז מצוה א', ולראש אמנה — שכולם דייקו זה בלי הרמב"ם.

שם: ובאנציקלופדיה תלמודית ערך אמונת ה' בסופו: שם נסמן בדיוק ל' הרמב"ם הנ"ל למעשה רוקח לרמב"ם ריש הל' יסוה"ת, ולקנאת סופרים על סהמ"צ מ"ע א' בסופה.

הערה 13: ראה ראש אמנה שם בסוף הפרק: וז"ל: ועם היות שבספר מנין המצות אשר לו, כתב הרב בשני המצות האלה, וז"ל, היא המצוה אשר נצטוינו באמונת היחוד וכו', אין כוונתו שהיתה המצוה על צורת האמונה המצויירת בנפש, כי אם על ידיעת הדברים ההם המביאים אליה. ונסמך על מה שכתב בספר המדע, כמו שאמרת, כי הוא המקום הנאות העצמי לביאור זה. ובספר מנין המצות לא כיון הרב כי אם בלבד על מספר המצות, מזולת דבר אחר. שם: סהמ"צ להצ"צ שם: נעתק לעיל בפיענוח להערה 8.

הערה 16: ראש אמנה שם: פי"ז.

שם: וראה גם שם פ"ד: וז"ל: ועוד הקשה הר"ח חסדאי נגדו, במה שמנה העיקר הראשון והשני מצות למה שכבר יראה ששם המצוה ונגדה, לא תפול אלא בדברים שיש לרצון ולבחירה מכוא בהם, ולפי שהחכם הזה הוכיח במאמר הב' כלל ב' פרק ה' מספרו, שאין לבחירה ולרצון מכוא באמונות ובדעות, לפי שאין האמונה והדעת כי אם ציור

והוא המנהיג הגלגל בכח אשר אין לו קץ ותכלית, בכח אשר אין לו הפסק, שהרי הגלגל סובב תמיד וא"א שיוכב בלא מסבב, והוא ב"ה המסבב אותו בלא יד ובלא גוף. ע"כ. הפירוש כי לפי שכתב הרב בתחלת דבריו, שהי' העיקר הראשון הזה יסוד מיסודות התורה, ועמוד החכמות המחקריות, וביאר אותו על צד הציור, ומכח הפסוקים, כפי מה שיאות לתורה, ראה להודיע שהעיקר הזה הוא אשר אמרו בו הפילוסופים, שהוא אלוהה העולם, אדון כל הארץ, והוא המניע הגלגל. וכאלו אמר, המצוי הזה אשר ביארנו עניינו כפי התורה, הוא עצמו מה שהתבאר מתוך החקירה והעיון.. (וממשיך לבאר בארוכה תוכן הלכה זו, ומסיק)

הנה התבאר מזה, שמה שהביא ככאן הרב מהתנועה השמימית, שאין לה קץ ותכלית, הוא כפי דעת הפילוסוף, ולא כפי רעת התורני. ואין בזה בטול, כי הוא כמזכיר מופתי הפילוסופים ודעותיהם בדרוש הזה.

— והנה אמרו, וידיעת דבר זה, אינו חוזר לאמרו המצוי הזה וכו', כי אם למה שזכר למעלה, ענין חיוב המציאות ומה שהוכיח מן הכתובים.

הערה 12: ראה ראש אמנה פי"ז: שם דייק הל' "לידע", ככפנים הסימן.

שם: סהמ"צ להצ"צ שם ספ"ב: נעתק לעיל בפיענוח להערה 8. שם: קונטרס תורת החסידות ע' 14: וז"ל (לאחר שמביא ל' הרמב"ם בריש הל' יסוה"ת): כבר התבאר בכמה מקומות דיוק לשונו של הרמב"ם באמרו לידע שיש שם מצוי ראשון, ואינו אומר להאמין שיש שם מצוי ראשון, לפי שצריכים לידע דבר זה, בידיעה שכלית כל מה שאפשר לידע. — וגדולה מזו אמר שם — הלכה ו' — וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי ד' אלקיך. והנה אנכי ה"א היא מצות האמונה, הנה גם בזה אמר לשון ידיעה. — וטעם הדבר כי מצות האמונה היא אמונה פשוטה שאין בה שום תעורבות ידיעה הבנה והשגה, ואשר על כן הנה תחלה צריך לייגע ולהטריח את שכלו להשכיל ולהבין עד כמה שביכולתו להבין, ואת אשר לא יבין יאמין באמונה פשוטה. — וכאשר מייגע ומטריח את שכלו כמה שאפשר לו

דלכאורה: למאי נפק"מ להביא שקו"ט זו בספרו היר
 שהוא ספר של "הלכות הלכות"¹⁸?
 וע"פ הנ"ל יש לומר, שזהו נוגע להחייב ד"לידע", כי
 כשיודע את עניני השקו"ט שבהלכות אלו, אז דוקא
 ידיעת השם היא באופן של "לידע" — לא אמונה סתם,
 אלא ידיעה שכלית כו'.
 בסגנון אחר: כדי לצאת ידי מצות ידיעת השם, יש
 הכרח לידע את ה"ידיעות והחקירות והבחינות"
 היסודיות¹⁹ עכ"פ אודות מציאות השם שהרמב"ם
 מבארם בפרק זה.

לקב"ה... דאית שליטא עילאה דאיהו רבון עלמא וברא
 עלמין כלהו שמיא וארעה וכל חיליהון".
 שלשון הרמב"ם בהלכה ראשונה הוא בתוכנו לשון
 הזהר: יסוד היסודות ועמוד החכמות ("פקודא דא
 קדמאה דכל פקודין") לידע שיש שם מצוי ראשון
 ("למנדע ליי לקב"ה") והוא ממציא כל נמצא וכל
 הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם כו' (ויכרא
 עלמין כלהו שמיא וארעה וכל חיליהון"). ועד"ז לשון
 הרמב"ם (בהלכה ה) "המצוי הזה הוא אלקי העולם אדון
 כל הארץ" הוא ע"ד לשון הזהר "דאית שליטא עילאה
 דאיהו רבון עלמא".

וממקום הזה הוציא הרמב"ם²³, ש"פקודא דא" קשורה
 עם הדעת — "וידעתם... למנדע"; וידיעה כללית
 "שהאלוקה נמצא" אינה מספיקה, אלא צריך לידע
 פרטים²⁴ ע"ד מציאתו יתי (שמהם מכינים אשר
 "מציאותו הוא יותר ראשון ויותר שלם כו").

ואע"פ שבזהר מביא ע"ז את הכתוב "וידעתם כי אני
 ה'א" (ולא את הכתוב אנכי ה'א), זהו כפשוטו, מפני
 שהזהר מדבר ע"ד משה רבינו והאופן בו לימד את

ג. ויש לומר שמקורו של הרמב"ם

[שמצות האמנת האלקות היא (א) לא רק הידיעה
 הכללית ש"האלוקה נמצא", אלא גם הפרטים ע"ד
 שלימות מציאות השם, ו(ב) אשר זה גופא חייב להיות
 באופן של "לידע" — אע"פ שבכתוב נאמר רק "אנכי הי'
 אלקיך"]

הוא²⁰ מהזהר²¹, וז"ל: "וידעתם²² כי אני הי' אלקיכם
 וגו', פקודא דא קדמאה דכל פקודין... למנדע ליי

(18) לשון הרמב"ם בסוף הקדמתו לספר היד. וראה בארוכה ראש אמנה פי"ט. (19) עפ"מ"ש הרמב"ם בסוף הקדמתו לסי' היד "אדם
 קורא בתושב"כ "תחלה ואח"כ קורא בזה" — י"ל, דבכדי שתהיה ידיעה נכונה כדרוש, מוכרח לתרץ התוארים גשמיים שנאמרו בתורה,
 וכן בקשת משה וכו'. (20) וידוע דכו"כ הל' ברמב"ם מקורם בזהר. וראה הרמב"ם והזהר (סיני, כרכים לב — לד) להר"ד מרגליות. וש"נ.
 (21) ח"ב (רע"מ) כה, א. (22) וארא ו, ז. (23) להעיר מסה"מ"צ להצ"צ שם בתחילתו. (24) אלא שלגבי הידיעה דה' הוא האלקים
 (המצוה דאחדות השם) — ה"ז ידיעה "בכללא... באורח כלל" (זהר שם).

משנה התורה, היד הגדולה, אשר עשה הרב, לא היתה כוונתו, כי אם
 לבאר המצות אשר בספר תורת האלקים. וכמו שכארו בפתיחת
 פירושו. ולכן מנה בתחלה המצות כולם, אחת לאחת למצוא חשבון,
 ואחרי מניינם עשה חלוקת חבורו לספריו והלכותיו ורשם המצות
 אשר יבואו בהם, כי זה הי' התכלית המכוון שמה. ולכן אמר במפתח
 הספר, ז"ל, הלכות יסודי התורה יש בכללם עשר מצות. . ובאור כל
 המצות האלו בפרקים אלו, ע"כ. הנה התבאר מדבריו שאין הכוונה
 הראשונה בהלכות האלה כי אם ביאור המצות, לא ביאור העיקרים. .
 ולכן תמצא שבהקדמת הספר, כשחלק החבור ליי"ד ספרים, אז"ל,
 ספר ראשון, אכלול בו כל המצות שהם עיקרי דת מרע"ה, וצריך
 האדם לידע אותם תחלת הכל. כגון יחוד השם ב"ה ואיסורי ע"ז,
 וקראתי שם ספר זה ספר מדע, ע"כ. הנה באר שהי' התכלית הא'
 ביאור המצות. ולכן הביא מהיסודות, אותם שהיו מתייחסות אליהם,
 לא זולתם.

הערה 20: וראה הרמב"ם והזהר. . להר"ד מרגליות: שם מציין
 מקור מהזהר לכו"כ הלכות ברמב"ם, יסוה"ת.
 הערה 23: להעיר מסה"מ"צ להצ"צ שם בתחילתו: שלאחרי שהביא
 דברי הרמב"ם בסה"מ"צ, ושהרמב"ן שם כתב בשם בה"ג שלא מנאה
 בתרי"ג, וש"מ"מ דעת הרמב"ן בעצמו היא כהרמב"ם — כותב ז"ל:
 וכן כתוב ומפורש ברע"מ פ' וארא דכ"ה ע"א ז"ל. . (ומביא לשונו
 המובא בפנים הסימן ומסיים) מכאור מדבריו שפקודא קדמאה. . היא
 מצוה זו דהאמנת אלקות שמנאה הרמב"ם מפסוק אנכי כו' (ע"ש).

הדבר המושכל, שהוא חוץ לנפש, כמו שהוא בנפש, והמאמין א"א
 שלא ירגיש חיוב או הכרח, אם מפאת הטענה השכלית ואם מפאת
 הנס והפלא, להאמין מה שיאמין, שיתחייב מזה שלא יפול שם מצוה
 וגדרה בדבר מהאמונות והדעות, ולכן טעה מי שחשב שמציאות הא'
 ל ואחרותו הם מצוות עשה.

שם: וראה גם סה"מ"צ להצ"צ שם פ"ב (מו, סע"א ואילך): ז"ל:
 ועתה יתבאר דעת מוני המצות שנחלקו בזה אם ימנה זה במנין
 המצות אם לאו, ודעת בה"ג שלפי שיעקר ענין זה דידיעת האלקות
 הוא מושג ונרגש כנ"ל א"כ לא יתכן ציווי ע"ז כי הציווי אינו נופל
 אלא בדבר שיש בו בחירה (כמ"ש הרמב"ם פ"ב מן השמונה פרקים)
 אם כדעות או במחשבה ודבור לחשוב או לא לחשוב לדבר או לא
 לדבר לעשות או לא לעשות, אבל דבר המורגש ונראה לעין מה יתכן
 ציווי ע"ז להרגישו או למנוע מהרגיש אחר שמורגש שהרי אנו רואים
 העולם חי וקיים מחיי החיים, וכמשתנל"פ"א, לכן לא מנה זו במנין
 המצות (המשך דבריו נעתקו לעיל בפיענוח להערה 8).

הערה 18: וראה בארוכה ראש אמנה פי"ט: ז"ל: ועל הספקות. .
 למה בספר המדע בהלכות יסודי התורה הביא הרב קצת מהיסודות
 והעיקרים שזכר בפירושו המשנה והשמיט קצתם. . אשיב ואומר
 שהרב הגדול בפיה"מ הביא זכרון העיקרים. . כתב שמה בתחילת
 העיקרים, ז"ל, וממה שצריך לזכרו בכאן, והוא מקום ראוי לכאור בו,
 שעיקרי תורתנו ויסודותי' הם י"ג וכו'. הנה באר שאותו המקום הי'
 הראוי והנאות לכאור בו עיקרי הדת, מאשר הם עיקרים. אמנם בספר

ישראל ע"ד ידיעת השם לפני שיצאו ממצרים (כדי²⁵ שישראל יאמינו "בכל אינון נסין וגבורן דעבד לון במצרים"), שזה הי' עפ"י מה שנאמר אז: וידעתם כי אני ה'א";

אבל זה שאנו חייבים לקיים מצוה זו, הוא (כדברי הרמב"ם הידועים²⁶) מחמת "מצות הקב"ה ע"י משה רבינו ע"ה [בסיני²⁷] ולכן בא הציווי על האמנת האלקות בהכתוב "אנכי ה'א". וכמו שמצינו בזהר גופא (במק"א²⁸): "פקודא קדמאה אנכי".

וואין קושיא על שהפרטים הנ"ל אודות אופן קיום המצוה למדים מהפסוק "וידעתם כי אני ה'א"²⁹ (ולפני מ"ת) — כי מצינו³⁰ בכמה מקומות שגילוי מילתא או פרטים של מצוה למדים גם מלפני מ"ת³¹].

ד. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר ענין תמוה, לכאורה, ברמב"ם:

בפרק השני מהלכות יסודי התורה מתחיל הרמב"ם ע"ד המצות של אהבת ה' ויראתו. ומשיך³²: "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו בשעה שיתבונן³³ האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים. ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב כו' לידע השם הגדול כו' ויפחד כו'. ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם".

לאחרי זה הוא מאריך — במשך ג' פרקים — אודות "מעשיו וברואיו הנפלאים": פרק אחד³⁴ ע"ד המלאכים (שזהו חלק מ"מעשה מרכבה"³⁵), ובשני הפרקים

(25) ראה ניצוצי אורות לזהר שם. (26) פיה"מ חולין ספ"ז. (27) כפיה"מ ליתא תיבת "בסיני". אבל עכצ"ל שכ"ה כוונת הרמב"ם. שהרי מפרש בזה לשון המשנה (שמעתיקו לפניו) "מסיני נאסר" * וכן מפורש בהמשך דבריו בפיה"מ ש: תרי"ג מצות... למשה מסיני. וראה חידושים וביאורים בש"ס ח"א סי' ה הערה 2. (28) ח"ג (רע"מ) רנ"ב. (29) ובראש אמנה (פ"ז ועוד) דמ"אנכי ה'א" למדין שמציאותו הוא יותר שלם. ע"ש. (30) ראה שד"ח כללים מערכת האליף כלל שכא. אנציקלופדיה תלמודית ערך אין למדין מקודם מ"ת. וש"נ. וראה לקו"ש ויצא תשמ"ה סעיף ג. (31) ראה לדוגמא — רמב"ם סוף הל' מילה, דגדולה מילה שנכרתו עלי' י"ג ברייתות (וכולם נאמרו לפני מ"ת) מכל מצות התורה שנכרתו עליהן ג' כריתות (שכולם לאחרי מ"ת). (32) שם ה"ב. (33) ומשיך כדלקמן: חכמתו כו' לידע — חב"ד (אלא שחכמתו — חכמת השם). (34) פ"ב סה"ג-ה"ח (וראה לקמן בפנים סעיף ה בנוגע לסיום הפרק). (35) שם ה"א.

(*) כ"ה גירסת הרמב"ם במשנה שם (ראה פיה"מ הוצאת קאפח). ובמשנה לפנינו: בסיני נאמר.

הערה 25: ראה ניצוצי אורות לזהר שם: ואלמלא פקודא דא לא הוו ישראל מהימנין בכל אינון נסין וגבורן דעבד לון במצרים. כיון דידיעי פקודא דא כאורח כלל איתעבידו להון נסין וגבורן. ובנצו"א (בשם הרמ"ז): פ"י לא היו מאמינים שהנסים מאת ה' אלא היו מייחסים אותם לאיזו חכמה בשל החרטומים. אבל כשלמדס משה שיש סיבה ראשונה ושממנו ית' נעשו להם נסים אז נעשה להם הנפלאות, שאל"כ מה יועיל ה' בהם. ובזה נתיישב מה שהקשה הרמ"ל ח"ל, ק"ל שנכנס במהימנין ויצא באיתעבידו ודו"ק.

הערה 27: וראה חידושים וביאורים בש"ס ח"א סימן ה הערה 2: ח"ל (בפנים): כתב הרמב"ם [ומציין לפיה"מ שנסמן בהערה 26 כאן] "עיקר גדול" ש"כל מה שאנו מרחיקים או עושים היום, אין אנו עושים אלא במצות הקב"ה ע"י משה רבינו ע"ה, לא שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו — שהמל"ת ["מרחיקים"] או המ"ע ["עושים"] שאנו מקיימים היום, הרי זה רק מפני שהקב"ה ציוה כן למשה רבינו ע"ה [בסיני], ולא מפני שציוה זה לנביאים הקודמים [לפני משה, ואפילו גם לא למשה לפני מתן תורה]. ובהערה (עמ"ש שם בפנים שדברי הרמב"ם מוסבים דוקא למה שנאמר למשה בסיני — ולאחרי שכתב עמ"ש בהערה כאן, ממשך): אלא שעפ"י צע"ק למה לא מנה בפיה"מ (וכן בפסיקתא דר"כ ר"פ בחורש הגי'), גם מצוות שנצטווה משה לפני מ"ת, שבהן חידוש נוסף ובפרט שבכמה כת"י הפסיקתא אין תיבת בסיני).

הערה 29: ובראש אמנה (פ"ז ועוד) . . . ע"ש: עיין בהנעתק לעיל בפיענוח להערה 6. ובפ"ז: אבל היתה כוונת הרב כמו שבארתי בהקדמה הב' (היינו בפ"ז הנ"ל) שמציאותו ית', הוא שלם כתכלית השלימות שהוא מחוייב המציאות מצד עצמו. לא אפשרי. וכמו

שהוכחתי מדבריו . . . ולזה הוכיחו הרב מהדבור ההוא שאמר אנכי ה' אלקיך. כי באמרו, אנכי ה', יורה על היותו מחוייב המציאות. וכמו שכתב הרב בספר המורה (ח"א) פרק ס"א (כצ"ל) אז"ל, כל שמוחיו ית' הנמצאים בספרים, כולם נגזרים מהפעולות. וזה מה שאין העלם בו, אלא שם אחד, שהוא יו"ד ה"א וא"ו ה"א, שהוא שם מיוחד לו יתעלה, ולזה נקרא שם המפורש, עניינו שהוא יורה על עצמו ית' הוראה מבוארת, אין השתתפות בו וכו'. ואמר עוד, ואין ספק שזה השם העצום שלא ידובר בו אלא במקדש וכהני ה' המקודשים לכר בברכת כהנים, והכהן הגדול ביום הכיפורים, יורה על ענין אחד, אין השתתפות בינו יתעלה ובין זולתו בענין ההוא. ואפשר שיורה כפי הלשון, אשר אין אתנו היום ממנו אלא דבר מועט, וכפי מה שיקרא על ענין חיוב המציאות. סוף דבר, גדולת זה השם והשמור מלקרוא אותו, הוא להיותו מורה על עצמו ית' מאשר לא ישתתף אחד מהברואים בהוראה ההיא, כמו שאמר עליו, זה שמי המיוחד לי וכו'. — הנה התבאר מזה, שבאמרו אנכי ה' ביאר להם היותו מחוייב המציאות, שעליו יורה שם יו"ד ה"א וא"ו ה"א. — ואמנם מה שאמר עוד, ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, הוא להודיעם שאותו הנמצא הראשון, המחוייב המציאות, הוא בלתי בעל תכלית היכולת, שהוא המכוון בשם אלקיך, ובא בכינוי, להגיד שהוא המנהיג בישראל, כי הוא האלוהה אשר הוציאם מארץ מצרים. וכאלו זכר יציאתם ממצרים, כדי שיכירו אלקותו. ויהי' שיעור הכתוב, אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, אנכי ה'. כלומר שהאל היכול, שהשגיח בהם והוציאם ממצרים, הוא ה', ר"ל, מחוייב המציאות.

הערה 30: ראה שד"ח כללים מערכת האליף כלל שכא.

בלבד, אלא) הוא מעשה המצוה של אהבה³⁹: החיוב על האדם, במעשה מצוה זו "שנחשוב ונתבונן במצותיו ומאמריו ופעולותיו כו"⁴⁰ ולאחרי זה "תבוא האהבה בהכרח"⁴⁰ —

אי"ו ביאור מספיק, לכאורה, שמפני זה יכנים הרמב"ם בספרו משנה תורה (הלכות הלכות) את עניני ההתבוננות שעל ידם אפשר לעורר בעצמו את החפצא של "אהבת ה' ויראתו" — מקום דברים אלו היא בספרי חקירה וכו'⁴¹: ההלכה היא — שצריך להיות התבוננות ב"מעשיו וברואיו הנפלאים" וכו', אבל הביאורים

שלאח"ז — ע"ד "מעשה בראשית"³⁶, לאחר מכן הוא מסיים³⁷: בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו ומכיר כל הברואים... מוסיף אהבה למקום כו' ויירא ויפחד כו'. לכאורה אינו מובן: אין הכי נמי ש"הדרך לאהבתו ויראתו" היא "בשעה שיתבונן כו'", אבל הרי הרמב"ם הוא ספר של "הלכות הלכות"¹⁸ — א"כ איך מתאים ומתיישב בספר משנה תורה האריכות והפרטים ע"ד "מעשיו וברואיו הנפלאים"? ואע"פ שמלשון הרמב"ם בסה"צ³⁸ משמע, שהענין של "יתבונן האדם במעשיו כו'" (אינו רק הכשר מצוה

(36) שם פ"ד ה"י. (37) פ"ד הי"ב (לאחרי ביאור התילוק בין מעשה מרכבה ומעשה בראשית — שם הי"א). (38) מ"ע ג. וראה לקמן הערה 50. (39) ראה קנאת סופרים לסה"צ שם. וראה גם מאמר אדה"ז בשם הה"מ — נדפס בהתמים (ח"ד ע' מה [פקח, א]) ואגרות קודש אדמו"ר מהור"י צ"ח ג' (ע' תכו). ד"ה להבין מצות אהבה נדפס בהוספות לסה"צ להצ"צ (ובהערות לשם ע' 408). ועוד. (40) ל' הרמב"ם בסה"צ שם. (41) ע"ד* שחולה צריך להתנהג כהוראת הרופא אבל אין ההוראות עצמו חלק דההלכה אף שמקצתן הובא ברמב"ם (ראה רמב"ם הל' דעות פ"ד הכ"א. וראה לקו"ש חכ"ג ע' 35 ואילך ע"ד הרפואות שברמב"ם. ע"ש). ("אלא שהוראות הרופא אינן חלק מתורה כלל, משא"כ כאן שהן תורה אבל לא חלק ההלכה שבתורה.

והמופתים תאמינהו נפשו וכו' עד ותשגה באהבתו אהבה שלמה שאין בה ספק כמ"ש ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך וגו'. (ע"ש). שם: וראה גם מאמר אדה"ז בשם הה"מ: כתב שם בשם הצ"צ ז"ל בתרגום חפשי מאידיש — ממכתב כ"ק אדמו"ר מהור"י צ"ח נ"ע: כשהייתי בן שבע (בשנת תקנ"ו) אמר אאזמו"ר (=אדמו"ר הזקן), בשבת פ' ואתחנן, תורה עה"פ ואהבת את ה' אלקיך וגו', והקשה בשם הרב המגיד ממעזריטש נ"ע, הרי אהבה היא מידה שבלב, ואהבת הוא מלשון ציווי, ואיך שייך ציווי על מידה שבלב, ותירץ כי הציווי הוא על ההתבוננות כו'. (ובהמשך הדברים שם: . . . דבאהבת ה' אמר רבינו ז"ל דהציווי הוא על התבוננות, דאז באה האהבה בדרך פועל יוצא ותולדת ההתבוננות כו').

שם: ד"ה להבין מצות אהבה: ז"ל: יש להבין בגופה של מצוה זו מה היא הלא באהבת איש לרעהו לא יתכן הציווי, או שלא יועיל או שלא צריך, כי האהבה ממילא היא באה מצד איזה סיבה . . . הנה . . . המדות מתפעלים . . . מחמת השכל דוקא, כמו כאשר יתבונן באוצר יתפעל באהבה ואם לא יתבונן לא יתפעל כלל כידוע . . . ולהיות כן, עיקר כוונת הציווי במצות האהבה הוא על החכמה והרעת . . . שעל ידי . . . השכל וההתבוננות יתפעלו המדות באהבה ממילא. וזהו ואהבת לשון עתיד ולשון ציווי וכו'. ע"ש.

שם: ובהערות לשם ע' 408: ז"ל: (משם הרה"ג והרה"ח וכו' מהרי"א הלוי עפשטיין מהאמיל בספרו שני המאורות ח"ב ס"ב): שמעתי פא"פ מאדמו"ר נ"ע (=אדמו"ר הזקן) בזה"ל כך קיבלתי מהה"מ (=מהרב המגיד) דמעזריטש וכך קיבל הוא ז"ל מהבעש"ט שמצות ואהבת היא לתקוע מחשבתו ודעתו (ובל"א אמר זה"ל, מע זאל זיך אריין טאן) בדברים המעוררים את האהבה, ומה שיבוא מזה אין זה מעיקר המצוה.

הערה 41: ראה רמב"ם הל' דעות פ"ד הכ"א: ז"ל: וכל המנהגות הטובים האלו שאמרנו אין ראוי לנהוג בהן אלא הבריא. אבל החולה . . . יש . . . דרכים אחרים והנהגות כפי חליו כמו שיתבאר בספר הרפואות. ושינוי וסת תחילת חולו.

שם: וראה לקו"ש חכ"ג ע' 35 . . . ע"ש: שם מבואר שעניני הרפואה המבואר בס' היד, שתוכנו "הלכות הלכות", הן חלק מציוויי והלכות התורה, (דלא כהוראות רפא), ולכן יש בהן גם ענין הנצחיות, ככל עניני התורה. ע"ש ולא נעתק מפני האריכות.

אנציקלופדי' תלמודית ערך אין למדין מקודם מ"ת וש"נ: שם הובאו כר"כ הלכות שנלמדו מקודם מ"ת. ושקו"ט בזה. ולא נעתקו מפני האריכות. וראה בפיענוח הבא תמצית מסקנת הדברים. שם: וראה לקו"ש ויצא תשמ"ה סעיף ג: שם שקו"ט בדברי הרמב"ם בסוף הל' שכירות שכתב: "וכן חייב לעבוד ככל כחו שהרי יעקב הצדיק אמר כו'", ובין הדברים כתב דלכאו' י"ל שאי"ו לימוד גמור, והוי קודם מ"ת, ומסיק שדוחק גדול לומר כן. ע"ש. ובהערה 30: מהאופנים שאפשר ללמוד מקודם מ"ת (ומציין לשד"ח הנ"ל (ופאת השדה כללים מערכת אלף סיו"ד) ואנציקלופדי' הנ"ל): אופני קיום מצוה: דבר שיש בו טעם וסברא: במקום שאין סברא לחלק: לימודים שהם בתורת גילוי מילתא.

הערה 38: מ"ע ג: ז"ל: היא שצונו באהבתו יתעלה. וזה, שנחשוב ונתבונן במצותיו ומאמריו ופעולותיו עד שנשיגהו ונהנה בהשגתו בתכלית ההנאה, וזאת היא האהבה המחוייבת, ולשון ספרי, לפי שנאמר ואהבת את ה' אלקיך איני יודע כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם. הנה בארנו לך שכהתבוננות תעלה כיוך ההשגה ותגיע ההנאה ותבא האהבה בהכרח.

הערה 39: ראה קנאת סופרים לסה"צ שם: ז"ל: ביאר הרב שהמצוה הזאת היא מתקיימת בהתבונן במצותיו ומאמריו ופעולותיו עד שנשיגהו ונהנה בהשגתו בתכלית ההנאה. וזוהי מצות האהבה שהנרצה בזה אצל הרב שהאהבה היא נמשכת בחיוב מן ההשכלה, לפי שבענינים השכלים שאין מבוא בהם מצד הדמיון כי אם ימשכו מפאת השכל לבד, אין הבדל בין השכל והדמיון כי אם בחילוף השם לבד, אמנם בעצמותם ייוחדו. וזהו ג"כ מכוון אצל הרב בחיבורו הגדול פ"ב מהל' יסודי התורה . . . (ומעתיק דברי הרמב"ם שבסימן זה ס"ד בפנים בתחילתו). ועם זה יתכן לומר דציווי האהבה היינו שנצטוונו על ההתבוננות במצותיו ומעשיו ומההתבוננות הזה האהבה נמשכת על כל פנים, באופן שההתבוננות הוא בחיריי ועליו יובן הצווי של ואהבת. אבל האהבה עצמה היא ענין מסובך ונמשך על כל פנים מן ההתבוננות . . . ושתי' האהבה נמשכת על כל פנים מההתבוננות בפעולותיו ית' כמו שביארתי לעיל בדעת הרב, ראיתי בדברי הרב רב סעדי' גאון שגם הוא יכוין לזה בס' האמונות מאמר ב' ז"ל וכאשר יגיע האדם אל ידיעת הענין הזה הדק בדרך ההגדה וראית האותות

ארבעה פרקים אלו... הם שחכמים קוראים אותו פרדס" — כל ארבעת הפרקים מהווים ענין אחד — פרדס. נמה שהרמב"ם מקשר את ה"כללים גדולים" עם עניני (ההתבוננות המביאים לידי) אהבת ה' ויראתו⁴⁸, ולא עם המצוות ידיעת השם (המבוארים בפרק שלפני זה), הוא מפני שהרמב"ם מסדר את עניני ידיעת השם בהתאם להמצוות אליהן הם שייכים⁴⁹. ומאחר שה"כללים גדולים" שייכים (גם) להמצוות של אהבת ה' ויראתו, לכן מסדרם הרמב"ם באופן שיהיו (לא רק המשך להפרק שלפני זה, כנ"ל, אלא גם) פרט ממצוות אהבת⁵⁰ ה' ויראת ה'.

ועפ"ז יש לומר, שמטעם זה מביא הרמב"ם בספרו את ה"כללים גדולים ממעשה רבון העולמים" — כי לשם קיום מצות ידיעת השם — היינו (כנ"ל סעיף ג) ידיעה (שכלית) בהאופן של מציאות השם ("שמציאותו הוא יותר... שלם") — בהכרח לדעת גם את הכללים הגדולים הללו (עכ"פ), מאחר אשר (כנ"ל) "מידיעתם יודעו הראיות על מציאות הבורא ושהוא לבדו ראשון וצור לכל".

ו. ע"פ הנ"ל נשענינים אלו של מעשה מרכבה ומעשה בראשית (שהרמב"ם מביאם בספרו) הם הכרח למצות ידיעת השם, או יתירה מזו — הם חלק ממנה

ב"מעשיו וברואיו הנפלאים" אינם שייכים לכאורה לההלכה דמצות אהבה, ובמילא — לא לספר משנה תורה.

ה. הביאור בזה: הענינים שהרמב"ם מכארים בני פרקים אלו — (סיום) מעשה מרכבה ומעשה בראשית — אינם רק עניני התבוננות בלבד כדי שעל ידם יגיע אח"כ לאהבת ה' ויראתו, אלא הם שייכים למצות ידיעת השם⁴², או יתירה מזו — הם חלק ממצוה זו.

כמבואר ב"פירוש" על הרמב"ם⁴³: ונכלל תחת ידיעת שתי מצות אלו נלידע שיש שם אלוקה, שאין עמו אל אחר ענין מעשה בראשית ומעשה מרכבה שמידיעתם יודעו הראיות על מציאות הבורא ושהוא לבדו ראשון וצור לכל⁴⁴.

וכמו שמודגש הוא ג"כ בלשון הרמב"ם עצמו נשהענינים שבני הפרקים הם המשך להענינים שבידיעת השם שבפרק הראשון: (א) בפרק השני, לאחר האריכות ע"ד המלאכים, חוזר הרמב"ם⁴⁵ לבאר בארוכה איך שהקב"ה "יודע עצמו... יודע הכל... מכיר אמיתו ויודע אותה כמו שהיא כו" הוא היודע כו". (ב) בסוף הפרק⁴⁶ כותב: דברים אלו שאמרנו בענין זה בשני פרקים אלו כו" כל העיקרים שבשני פרקים אלו הוא הנקרא מעשה מרכבה — שני הפרקים ביחד מהווים ענין אחד, מעשה מרכבה. (ג) בסיום פרק ד⁴⁷ כותב הרמב"ם, "ועניני

(42) אף שהוא דוחק קצת, כיון שבהלכות אלו מדבר רק במצוות אהו"ר, אבל ראה בפירוש להרמב"ם (הועתק בפנים). (43) ריש הל' יסודי התורה. (44) אלא שאח"כ מוסיף דמזה באים גם לאהבת ה' ויראתו כו'. (45) פ"ב ה"ט-י. (46) הי"א. (47) הי"ג. (48) שם פ"ב ה"א-ב. (49) להעיר ג"כ מקנאת סופרים הנ"ל הערה 39. (50) ויומתק עוד יותר ע"פ לשון הרמב"ם (פ"ב ה"ב) "הוא אוהב כו' ומתאוה כו' לידע השם הגדול". . כמו שאמרו חכמים (ספרי ואתחנן ו, ה) בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם", שמזה משמע*, שהענין ידיעת ה' הוא לא רק הדבר המביא לידי אהבה, כ"א גם (לאידך) — שהוא המבוקש והמטרה דאהבת ה'. ועייג"כ לשונו בהל' תשובה ספ"י (ושם ה"ג). ולהעיר מסהמ"צ מ"ע א: כשתאהב אותו. . כאשר הגיע לך מהשגת אמתחו (אזי) אתה קורא. . (גם) הסכלים. . לדעת ידיעת האמת אשר ידעתו. ויש לומר, כי להרמב"ם ענינה של מצות אהבה היא (לא רק המדה ורגש שבלב, כ"א) זה ש"נפשו קשורה באהבת ה'" (ל' הרמב"ם הל' תשובה פ"י ה"ג), וזה קשור עם דעת האדם. ונמצא, (שהמצוה ד) ידיעת ה' היא לא סיבה המביא לידי אהבת ה', כ"א שהיא גם חלק מתוכן מצות אהבה. ועפ"ז יומתק לשון הרמב"ם הל' יסודית פ"ד הי"ג: ועניני ארבע פרקים אלו שבחמש מצות האלו הם שחכמים הראשונים קוראין אותו פרדס (וקאי על עניני התבוננות וכו') — כי עניני ההתבוננות והידיעות בגדלות ה' כו', ה"ה חלק ממצות אהבה גופא. (* אלא שבסהמ"צ שם משמע קצת דמ"ש בספרי "מתוך כך כו" קאי על התבוננות המביאה לידי אהבה.

הערה 50: ועייג"כ לשונו בהל' תשובה ספ"י: וז"ל: אינו אוהב הקב"ה אלא ברעת שידעהו, ועל פי הדעה תהי' האהבה אם מעט מעט ואם הרבה הרבה כו'. שם: ושם ה"ג: וז"ל: וכיצד היא האהבה הראוי', הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאד, עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה', ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חלי האהבה וכו'. שם בשוה"ג: אלא שבסהמ"צ שם: נעתק לעיל בפיענוח להערה

יש להסביר גם את ההלכה האחרונה — סיום וחותם משנה תורה⁵¹, וז"ל:

ובאותו הזמן... לא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את הי בלבד, ולפיכך יהיו ישראל חכמים⁵² גדולים ויודעים דברים הפתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם שנאמר⁵³ כי מלאה הארץ דעה את הי כמים לים מכסים.

וצריך להבין:

(א) מה הם שני הענינים — "יודעים דברים הפתומים וישיגו דעת בוראם"? הרי מזה שהרמב"ם מקדים "לא יהיה עסק כוי אלא לדעת את הי בלבד" מוכרח שגם ה"דברים הפתומים" קשורים עם "לדעת את הי". וא"כ מהו ההבדל בין "דברים הפתומים" ו"דעת בוראם"?

(ב) מהמשך לשון הרמב"ם משמע שההגבלה "כפי כח האדם" מתייחסת דוקא ל"וישיגו דעת בוראם" אבל לא ל"יודעים דברים הפתומים" ומעמא בעי.

(ג) מה נוגע (מוסיף) לכאן סיום הכתוב "כמים לים מכסים"? מהתיבות "מלאה הארץ דעה את הי" כבר יודעים ש"לא יהי עסק כל העולם אלא לדעת את הי בלבד".

יתר על כן: גם בהלכות תשובה⁵⁴ מתאר הרמב"ם את ימות המשיח, והוא כותב "שבאותן הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת שנאמר⁵³ כי מלאה הארץ דעה את הי" — ואינו מביא את סיום הכתוב "כמים לים מכסים".

ז. ע"פ המבואר לעיל — שכדי לקיים את מצות ידיעת השם בהכרח לדעת את הענינים של מעשה מרכבה ומעשה בראשית — יש לומר⁵⁵, ששני לשונות הנ"ל הם בהתאם לשני ענינים אלו, מעשה מרכבה ומעשה בראשית:

"דברים הפתומים" (כלי הכיאר וההוספה שהמדובר הוא ע"ד הבורא) — הם "מעשה בראשית", דאע"פ שהם דברים "שהן מחוכרים מגולם וצורה"⁵⁶ — אבל הם "דברים עמוקים"⁵⁷: הם החלק של הבריאה שאין רואים את תוכנם ואת החשיבות שלהם בעיני בשר, אלא הם ענינים נסתרים, "דברים עמוקים" שיש צורך ב"דעת רחבה להשיג פירוש וביאור כל הדברים על בוריין⁵⁸, ולכן קורא אותם הרמב"ם "דברים הפתומים".

אבל לאידך, מאחר שזהו מעשה בראשית — אפשר שתהיה בזה הכנה.

ולאחרי זה יהיה ענין יותר נעלה — "וישיגו דעת בוראם" — הענינים של מעשה מרכבה. שאפילו מלאכים⁵⁹, מאחר שהם "צורה בלא גולם כלל"⁶⁰, אין האדם שהוא מחובר "מגולם וצורה"⁶¹ יכול להשיגם בהשגה אמיתית⁶². ועאכ"כ בנוגע ל"דעת בוראם", הרי בודאי (כמו שהרמב"ם⁶³ מבאר) שאינו שייך ש"אדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש" ישיג את "אמתת המצאו כאשר היא".

ולכך מוכרח הרמב"ם להוסיף "וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם".

51) סוף הלי' מלכים. 52) וממשיך "יודעים כוי וישיגו" — חב"ד (שכאדם). ראה לעיל הערה 33. 53) ישע"י יא, ט. 54) פ"ט ה"ב (שהרמב"ם מציינו בהלי' מלכים שם סה"ד). 55) ראה ב"הדרן" (הערה 5) סעיף כט באופן אחר. ואכ"מ. 56) לי' הרמב"ם הלי' יסוה"ת פ"ב ה"ג — בנוגע לגלגלים כוי, שהם חלק ממעשה בראשית (משא"כ מלאכים ששייכים למעשה מרכבה). 57) לי' הרמב"ם שם פ"ד ה"י. 58) רמב"ם שם ה"א. 59) ראה לקמן הערה 65. 60) רמב"ם שם פ"ב סה"ג. 61) רמב"ם שם ה"ג. וראה לקמן בפנים (והערה 63). 62) ראה רמב"ם שם ה"ד: ומהו זה כוי הכל במראה הנבואה ודרך חידה. 63) שם פ"א ה"י. וראה ג"כ רמב"ם שם ה"ט. שם פ"ב ה"ח וה"י. הלי' תשובה פ"ח סה"ב. ובארוכה — פיה"מ בהקדמה לפ' חלק ד"ה ועתה אהל. 64) הלי' יסוה"ת פ"ד ה"י.

דעתה קצרה להשיג ולידע, אבל משגת ויודעת יותר ממה שמשגת ויודעת צורה שלמטה ממנה. וכך כל מעלה ומעלה עד מעלה עשירית גם היא יודעת הבורא דעה שאין כח בני האדם המחוכרים מגולם וצורה יכול להשיג ולידע כמותה. והכל אינן יודעין הבורא כמו שהוא יודע עצמו.

שם: וה"י: וז"ל: הקב"ה... הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה הכל אחד. ודבר זה אין כח בפה לאומרו ולא באוזן לשמעו ולא בלב האדם להכירו על בודיו כוי.

שם: הלי' תשובה פ"ח סה"ב: וז"ל: ומהו זה שאמרו (העולם הבא)... צדיקים יושבים... ונהנין מזיו השכינה, שיודעים ומשיגין מאמתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם כגוף האפל והשפל.

שם: ובארוכה — פיה"מ בהקדמה לפ' חלק ד"ה ועתה אהל: לא נעתק מפני האריכות.

הערה 55: ראה ב"הדרן" הנ"ל... סעיף כט באופן אחר: שם מבאר בארוכה ש"יודעים דברים הפתומים" היא הידיעה בהבחינה ד"אינו מצוי", ו"ישיגו דעת בוראם" — הידיעה בהבחינה ד"מצוי", ה"ממציא כל נמצא" ע"ש. — ולא נעתק מפני האריכות.

הערה 62: ראה רמב"ם שם ה"ד: וז"ל: ומהו זה שהנביאים אומרים שראו המלאך אש ובעל כנפים, הכל במראה הנבואה ודרך חידה, לומר שאינו גוף ואינו כבד כגופות הכבדים כוי.

הערה 63: וראה ג"כ רמב"ם שם ה"ט: וז"ל: ואמתת הדבר אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיג ולחקרו. וזה שאמר הכתוב (איוב יא, ז) החקר אלוקה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא.

שם: שם פ"ב ה"ח: וז"ל: וכל הצורות האלו (המלאכים) חיים ומכירין את הבורא ויודעים אותו דעה גדולה עד למאד... אפילו מעלה הראשונה אינה יכולה להשיג אמתת הבורא כמו שהוא, אלא

ח. עפ"י יובן ג"כ מה שהרמב"ם מביא את סיום הכתוב "כמים לים מכסים" — ובהקדים:

החילוק בין מעשה מרכבה למעשה בראשית הוא (כמ"ש הרמב"ם⁶⁴) שהענינים דמעשה בראשית "אינם כענין עומק" עניני מעשה המרכבה נשמעם זה היא ההלכה (נפק"מ לדינא) בנוגע להאופן בו "דורשים" במעשה מרכבה או במעשה בראשית, כמבואר ברמב"ם⁵⁸.

שחילוק זה אינו רק ב"כמות" ההשגה — שעניני מעשה מרכבה הם יותר עמוקים מעניני מעשה בראשית — אלא שזוהי "איכות" אחרת של השגה ואופן אחר בה: מעשה בראשית, מאחר שהם דברים שבכריאה עצמה, אפשר להבינם באופן חיובי ("השגת החיוב") משא"כ מעשה מרכבה — ענינים הקשורים עם נדרי הבורא⁶⁵ ("ישנו דעת בוראם") אינו שייך שתהיה בזה השגה בדרך חיוב, אלא רק בדרך השלילה ("ידיעת השלילה") בלבד.

וכמו שהרמב"ם מבאר בארוכה בספרו מורה נבוכים⁶⁶, שעל הקב"ה אין שייך לומר תוארים חיוביים, אלא רק תוארים שליליים בלבד.

לדוגמא: זה שנאמר על הקב"ה שהוא "חכם", הכוונה בזה היא רק ששוללים ממנו כל מה שהוא היפך החכמה. ועד"ז בשאר התוארים.]

ולכן אין אפשרות להבין את הי בהשגה "חיובית", אלא רק באופן של השגת השלילה בלבד.

ואף שגם ידיעת השלילה היא ידיעה, עד אשר, (כביאור הרמב"ם⁶⁷), ע"י ריבוי השלילות "תקרב אל ההשגה ותהיה יותר קרוב אליו"; "קרבוך תוארי השלילה לידיעת השם יתברך והשגתו" — מ"מ⁶⁸ אפילו באופן הכי נעלה של השגת השלילה, אין זו השגה במהות הבורא — "אמתת המצאו" נשארת בהעלם ולמעלה מהשגה.

ט. בזה יובן שינוי לשון הרמב"ם בנוגע למעשה מרכבה ומעשה בראשית:

בנוגע למעשה מרכבה כתב הרמב"ם³⁵: "דברים אלו שאמרנו בענין זה בשני פרקים אלו כמו טיפה מן הים הם ממה שצריך לבאר בענין זה"; משא"כ כשמדבר ע"ד מעשה בראשית, הוא כותב³⁶: "כל הדברים האלו שדברנו בענין זה כבר מדלי הם".

ועפ"י הנ"ל זהו מובן בפשטות: עניני מעשה בראשית הם בהגבלה, כי הם ענינים שבכריאה ולכן — אע"פ שהרמב"ם כותב רק כללים וראשי פרקים כו', שלכן הם רק "כמר" (טיפה)⁶⁹ — אבל זהו כהערך של טפה לגבי דלי, שכמות המים הנכנסת לדלי היא בצמצום גדול, בהגבלה גדולה;

65) ראה פיה"מ להרמב"ם (פ"ב מ"א) ובפתיחתו למו"נ, שמעשה בראשית הוא חכמת הטבע ומעשה מרכבה הוא חכמת האלקות (ומה שנכלל בזה גם אודות מלאכים — מובן ע"פ מ"ש במו"נ ח"ג פמ"ה). 66) ח"א פנ"ח ואילך. 67) שם פנ"ט-ס, הובא בלקו"ת פקודי ו, ג. 68) ראה מו"נ שם. 69) ויש לומר, שהטעם שנקט הרמב"ם הלשון "כמר (מדלי)" הוא [לא רק משום שכ"ה לישנא דקרא (ישע"י מ, טו) כ"א גם] בכדי לרמז על התוכן ד"מר" — לשון מרירות, שע"י שאדם מתכוון בדברים האלו . . . ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו . . . וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושה וכלימה ריק וחסר" (ל' הרמב"ם שם פ"ד הי"ב. וראה גם שם פ"ב ה"ב).

כמו שבארנו. וכל הנמצאים הללו מיוחזק לגלגל וכוכביו, נודע בבירור כי אותם המלאכים הם אשר מנבאים את הנביאים באמת, לא הצלמים והאשרות. הנה נתבאר במה שהקדמנו כי הדעה במציאות המלאכים נספחת לדעה במציאות ה', וכי בכך תתקיים הנבואה והתורה כו'.

הערה 68: ראה מו"נ שם: ח"ל בפנ"ח (בתרגום קאפח): ה' יתהדר ויתרומם . . . ואין אנו משיגים אלא אנכיותו (ראה הערה שם, ובתרגום שלפנינו: ישותו ובמפרשי המו"נ שם ועד"ז הוא בכמה מקומות): מציאותו בלבד לא מהותו . . . והאיך יהי מצב שכלנו כאשר יחשבו להשיג את הנקי מן החומר, הפשוט בתכלית הפשטות, החיובי המציאות . . . שאין אנו משיגים אלא אנכיותו בלבד, וכר' ע"ש עוד.

הערה 69: וראה גם שם פ"ב ה"ב: ח"ל: בשעה שיתכוון האדם במעשיו ובראיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ . . . וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא גרוע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא כרי' קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעושה לפני תמים דעות כו'.

הערה 65: במו"נ ח"ג פמ"ה: ח"ל (בתרגום קאפח): . . . וכבר ידוע כי יסוד הדעה בנבואה קודם לדעה בתורה, כי אם לא יהא נביא אין תורה, ואין החזון בא לנביא כי אם באמצעות המלאך, ויקרא מלאך ה', (וירא כב, טו) ויאמר לה מלאך ה' (לך לך טו, טז, יא) וזה רב מלספור, ואפילו משה רבנו תחלת נבואתו כמלאך, וירא מלאך ה' אליו בלבת אש (שמות ג, ב), הנה נתבאר כי הדעה במציאות המלאכים קודמת לדעה בנבואה והדעה בנבואה קודם לדעה בתורה. וכיון שלא ידעו ה"צאבה" את מציאות ה' יתרום ויתעלה, וחשבו כי המצוי הקדמון אשר לא ישיגהו העדר כלל הוא הגלגל וכוכביו, וכי כחות שופעים ממנו על הצלמים ומקצת האילנות כלומר האשרות, דמו כי הצלמים והאילנות הם המשרים חזון על הנביאים ומדברים עמהם בנבואה, ומודיעים להם מה יועיל ומה יזיק, כמו שבארנו לך משטותיהם בנביאי הבעל ונביאי האשרה. וכאשר נתברר האמת לחכמים, ונודע בהוכחה שיש שם מצוי שאינו גוף ולא כח בגוף הוא האלוהה האמת, והוא אחד, ושיש שם גם נמצאים אחרים נבדלים שאינם גופים, והם אשר שפעה עליהם מציאותו יתעלה והם המלאכים

משא"כ במעשה המרכבה כותב הרמב"ם "כשיפה מן הים", כי "ים" מורה על ענין של בלי גבול, עד שבהלכה⁷⁰ הים הוא (נקרא) "מים שאין להם סוף". ואף שגם מי הים יש להם גבול (עד כמ"ש בגמרא⁷¹ "יודעין לשער כמה טיפות יש בים") — מ"מ, מזה גופא שאומרים על ים "מים שאין להם סוף" מוכח שהריבוי הגדול ביותר של מי הים הוא עד כדי כך שאפשר לומר ע"ז ע"פ תורה "אין סוף" (כשם המושאל עכ"פ)⁷².

י. ועוד יש לומר: מקרא מלא דיבר הכתוב⁷³ "כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא" — שלעולם אין הים מלא. ועפ"ז י"ל, שזה שאומרים על מי הים "מים שאין להם סוף" זהו מפני ש(מאחר שהים אינו מלא — יכולים ליכנס בו ו) בכח יש בו מים בלי גבול: מי הים בפועל הם כגבול ויודעין לשער כמה טיפות יש בים, אבל בכח — אין הים מלא מכל הטיפות הללו — זהו המקום של מים שאין להם סוף.

ומאחר שהענינים של מעשה מרכבה הם למעלה מהגבלות הכריאה וגדריה — הרי הם כענין של הים", (מים) אין להם סוף.

ועפ"ז מובן גם מה שהרמב"ם מוסיף בסוף ספרו את סיום הכתוב "כמים לים מכסים": כזה הוא מרמז, שאע"פ שבאותן הימים "שיגו דעת בוראם כפי כח האדם" — אבל מכיון ש"דעת בוראם", זהו תמיד (גם) למעלה מהנברא, "כמים לים מכסים" (והשגתו היא רק בידיעת השלילה, כנ"ל).

יא. מכל הנ"ל ישנה גם הוראה כנוגע ללימוד הענינים דמעשה מרכבה ומעשה בראשית: כתב הרמב"ם בהקדמת ספרו (ב"מנין המצות על סדר

הלכות הרמב"ם) שבספר המדע כלל את "כל המצות שהם עיקר דת משה רבינו ע"ה וצריך אדם לידע אותם תחילת הכל". שמה מוכן כנוגע לספר המדע גופא, שהענינים שהרמב"ם סידרם בריש ספר המדע וקראם בשם "הלכות יסודי התורה" — צריך ללמוד אותם עוד לפני הלימוד של הענינים האחרים שבספר המדע (ועל אחת כו"כ — הענינים שבי"ג ספרי היד שלאחרי זה). ובהלכות יסודי התורה עצמן — צריך לדעת לכל לראש את "יסוד היסודות ועמוד החכמות". ומאחר שכל "עניני ארבעה פרקים אלו שבחמש מצות האלו... שחכמים הראשונים קוראין אותו פרדס"⁷⁴ בהכרח לידע אותם כדי לקיים את "יסוד היסודות כוי לידע יש שם מצוי ראשון כוי" (כנ"ל בארוכה) — נמצא, שנוסף להחיוב ללמוד את הענינים אלו בכלל, צריך להקדים את הלימוד של הענינים הללו לפני הלימוד של שאר עניני התורה⁷⁵.

יב. לכאורה עפ"ז צ"ע דברי הרמב"ם בזה⁷⁴: "ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כרסו לחם ובשר... לידע האסור והמותר כוי", שהענינים של פרדס (שבארבעה פרקים אלו) צריך ללמוד רק לאחרי שכבר ידע כוי"כ (לחם ובשר של) הלכות התורה. ויתירה מזו: כתב הרמב"ם בהקדמת ספרו⁷⁶: "אדם קורא בתורה שבכתב תחלה ואח"כ קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם". היינו שלאחר לימוד תורה שבכתב אין לומדים שאר ספרים של תורה שבעל פה (ופשיטא שלא "הוויות דאביי ורבא"⁷⁷, או מילא כרסו בלחם ובשר) — אלא הדבר הראשון שהרמב"ם מלמדו הוא — מעשה מרכבה ומעשה בראשית!

(70) יבמות קכא, א. וש"נ. רמב"ם ה' גירושים פ"ג הט"ז. (71) הוריות י, סע"א. (72) ולהעיר מאוה"ת בראשית (כרך ו) תתרט, א בדיוק הלשון "לשער כמה טיפות יש בים" — שהוא "ע"ד שיער עצמו בכח שאינו גבול כ"א מקור עכ"פ לגבול". (73) קהלת א, ז. (74) ל' הרמב"ם פ"ד הי"ג. (75) ראה ג"כ אגרת תחיית המתים שלו ספ"א ורפ"ב. וראה ראש אמנה פ"ט. (76) בסופה. (77) ל' חז"ל סוכה כח, א — הובא ברמב"ם ה' יסוה"ת שם.

מסופקים... ראינו שכן ראוי שנבאר, בחיבורינו ההלכתיים יסודות הדת על דרך ההודעה לא על דרך הלמידות, כי הלמידות על אותם היסודות דרוש לה בקיאות. במדעים רבים... לפיכך העדפנו שיהו הדברים האמתיים מקובלים אצל הכל, לא פחות מזה... וכך עשינו גם בחיבור הגדול המכונה משנה תורה כוי. ע"ש. שם: וראה ראש אמנה פ"ט: ראה בהנעתק לעיל בפיענוח להערה 18. וע"ש עוד.

הערה 75: ראה ג"כ אגרת תחיית המתים שלו ספ"א ורפ"ב: ח"ל (בתרגום קאפח): "...כאשר נחלצנו למה שחיברנו במשפטי התורה וביאור דיני... ראינו שאין מן הצדק... לבאר... פירטי הדינים, ואניח יסודותיו מוזנחים לא אבארם... ובפרט כאשר מצאנו אחד... ושהוא יודע דרך הלכה וישא ויתן במלחמתה של תורה... והוא מסופק האם ה' גוף בעל עין ויד ורגל ומעים... או שאינו גוף... אבל אחדים החליטו שהוא גוף... וכאשר ידענו את אלה המפסידים מאד ושהם

זאת ועוד, די פרקים אלו סידר הרמב"ם בספרו שעליו הוא כותב בהקדמתו⁷⁶ שהוא "לקטן ולגדול", ופשיטא שקטן לא מילא כריסו לחם ובשר.

יג. והביאור בזה⁷⁸ — שהרמב"ם מתרץ כ"ז בדיוק לשונו "אין ראוי לטייל בפרדס" (הוא משנה מלשון חז"ל⁷⁹ שהוא מביא כאן גופא "נכנסו לפרדס"): "לטייל" אין מובנו כלל ליכנס, אלא ההעכבה בפרדס באריכות ובאופן של טיול, תענוג⁸⁰ — לעסוק בעניני אלו בהתבוננות עמוקה ורחבה⁸¹ עד שהוא מתענג על הענינים⁸², ואופן לימוד זה בפרדס צריך להיות רק לאחרי "שנתמלא כריסו לחם ובשר", וגם — בפסק הרמב"ם⁸³ "צוו החכמים הראשונים שאין דורשים בדברים האלו ברכים"⁸⁴.

משא"כ הענינים שכדי הפרקים ברמב"ם — הם בלי אריכות ההסברה וכו', כמו שהרמב"ם עצמו מדגיש שהם רק "כטיפה מן הים מה שצריך לבאר בענין זה" (ועד"ז במעשה בראשית — שהם "כמר מדלי") וכנ"ל. ואינם אפילו בגדר "ראשי פרקים" (כי אפילו ראשי פרקים של מעשה מרכבה אסור לדרוש ברכים⁸⁵ ועאכו"כ שלא — "לקטן ולגדול") אלא הם רק ידיעות כלליות (אבל יסודיות). שלכן אי"ז כלל בגדר ד"לטייל בפרדס".

יד. ולאידך: בנוגע ללימוד ענינים אלו באופן זה (ידיעות כלליות) כמו שהרמב"ם כתבם בספרו — הרי אדרבה: זה צריך ללמוד "תחילת הכל", כי "יסוד היסודות ועמוד החכמות" הוא — שתהיה לו ידיעה

78) ראה ג"כ "הדרן" הנ"ל (הערה 5) סעיף א והערה 6 שם. (79) חגיגה יד, ב (בגמ' לפנינו: בפרדס, ובע"י, רש"י וחוס': לפרדס. וכ"ה בכ"י שבדק"ס). (80) ראה כתובות סב, א. ובמרו"ל הובאו בערוך "לטייל". — ולהעיר משנה (קב, א): גטייל בג"ע (וכריכוי מקומות בזה ע"ז). (81) ובחגיגה שם "נכנסו" ואח"כ זה הציץ וכו'. — ועייג"כ מו"נ ח"א פל"ב ואילך. (82) ראה הגהות מיימוניות על אחר. (83) שם פ"ד ה"י-יא. פ"ב ה"יב. (84) וראה פתיחת הרמב"ם למו"נ, שמטעם זה (שאין לדרוש במעשה מרכבה ומעשה בראשית ברכים) כותב (במו"נ) רק ראשי פרקים וג"ז באופן של רמז כו'. ע"ש.

המתאמצים להסתכל בדברים הנוצצים או בדברים הדקים, ועל ענין זה נאמר (משלי כה, טז) דבש מצאת אכל דרך פן תשבוענו והקאתו, וכך הביאורו (ראה חגיגה יד, ב) חכמים ז"ל משל על אלישע אחר כו'. ושם פל"ה: אל תחשוב שכל מה שהצענו בפרקים הללו שקדמו על גדול הדבר וסודיותו וריחוק השגתו ושחסים עליו מפני ההמון, ששלילת הגשמות ושלילת ההתפעלויות נכלל בתוך זה, אין הדבר כן, אלא כשם שצריך לחנך את הקטנים ולפרסם בהמון כי ה' יתהדר ויתרומם אחד, ושאין ראוי לעבוד זולתו, כך צריך לשנן להם כי ה' אינו גוף, ואין רמיון בינו לבין ברואיו כלל בשום דבר מן הדברים, ושאין מציאותו כעין מציאותם, ולא חייו כמו חיי החי מהם, ולא ידיעתו כמו ידיעת כל מי שיש לו ידיעה מהם, ושאין השוני בינו לבינם ברכי ומיעוט בלבד, אלא במין המציאות. אבל שלילת הגשמות וסלוק הדמיון וההתפעלויות ממנו הוא דבר שראוי לפרשו ולבארו לכל אדם כראוי לו, ולשננו לקטנים ולגשמים ולפתאים ולחסרי התבונה כמו שמשננים להם שהוא אחד ושהוא קדמון ושאין לעבוד זולתו, לפי שאין יחוד כי אם בשלילת הגשמות, כי הגוף אינו אחד אלא מורכב מחומר וצורה שנים מוגדרים, והוא גם מתחלק וסובל את החלוקה כו'. ע"ש עוד.

הערה 84: וראה פתיחת הרמב"ם למו"נ. . . ע"ש: וד"ל: וכבר בארנו בחבורינו בהלכה כללים מסוג זה והעירונו על ענינים רבים. והזכרנו בהם כי מעשה בראשית הם מדעי הטבע, ומעשה מרכבה הם מדעי האלקות, ובארנו אמרם ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן ה' חכם ומכין מדעתו מוסרין לו ראשי הפרקים, ולכן אל תבקש ממני כאן אלא ראשי הפרקים. ואפילו אותם ראשי הפרקים אינם במאמר זה לפי סדר, ולא ברציפות, אלא מפוררים ומעורבים בענינים אחרים ממה שאני חושב לבאר, כי מטרתו שיהו מושגי האמת נוצצים מתוכם ושוב נעלמים, כדי שלא יהא נגד המטרה האלקית, אשר לא יתכן לעשות נגדו שעשה את מושגי האמת השייכים להשגתו נסתרים מהמון בני אדם, אמר סוד ה' ליראיו (תהלים כה, יד).

הערה 78: ראה ג"כ "הדרן" הנ"ל. . . סעיף א והערה 6 שם: שם ג"כ נחבאר ע"ד מ"ש כאן.

הערה 80: ראה כתובות סב, א: מאי טיילין. . . אמר אביי. . . כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדיד' ושתי מדיד' וגני בטולא דאפדני' וכו'. . . רבין אמר, כגון מפנקי דמערבא (רש"י: בני ארץ ישראל מעונגים במאכל ומשתה כו').

שם: בערוך "טייל": וז"ל (בערך "טייל" הראשון, שתוכנו ההליכה לתענוג): (שבת מ, ב) אמבטאות של כרכים מטייל בהן כדרכו, פי' מהלך. (סוכה כח, ב) ומטייל בסוכה. (תענית, כ) סע"א ואילך) ומטייל על שפת הים וכו' והי' מטייל אחריו כו' (ומביא מחז"ל שבפיענוח הבא).

שם: ולהעיר מסנהדרין (קב, א): אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה (מלכים א יג, לג), מאי אחר, אמר ר' אבא אחר שתפשו הקב"ה לירבעם בכגרו ואמר לו חזור כך ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע כו'.

הערה 81: ועייג"כ מו"נ ח"א פל"ב ואילך: שם מבאר בארוכה בענין השגת האלקות וההגבלות שבה. ע"ש בארוכה. ולא נעתק מפני האריכות. ושם (בתרגום קאפח): . . . והוא, שאם אתה תתישב כדבר שיש עליו כדמות קושיא, ולא תרמה את עצמך לסבור שהוכח כדבר שלא הוכח, ואל תמהר לרחות ולהחליט, בהכחשת כל מה שלא הוכח הפכו, ואל תחשוב להשיג מה שאינך יכול להשיגו. רק אז תהי' בשלמות האנושית ותהי' בדרגת ר' עקיבא ע"ה אשר נכנס בשלום ויצא בשלום בעת הסתכלותו בענינים האלה האלקיים. ואם תחשוב להשיג למעלה מהשגתך, או תמהר להכחיש את הדברים אשר לא הוכח הפכן, או שהם אפשריים ואפילו אפשרות רחוקה, תהי' כאלישע אחר. ואין זה רק שלא תהי' שלם, אלא תהי' גרוע מכל גרוע, ויארע לך אז התגברות הדמיונות והנטיי' כלפי המגרעות והמדות המגוננות ומעשה הרע מחמת טרדת השכל וכביון אורו, כפי שיארע בראי' כמה מיני דמיונות כחבים כאשר יחלש הרוח הרואה בחולים, ובאותם

בהקב"ה, והלכות התורה האחרים עומדים על זה העמוד, ומיוסדים הם על זה היסוד. ועל ידי העסק עתה בעניני ידיעת השם, זוכים בקרוב

לימות המשיח, שאז (בלשון הרמב"ם, כנ"ל) "לא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד... כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

סימן כג

נבואת משה ותורת משה

א. ברמב"ם הלי יסוה"ת פ"ח ה"ב (בענין הציווי דאליו תשמעו¹ — לשמוע בקול נביא שיהא בכל דור ודור²): שכל נביא שיעמוד אחר משה רבינו אין אנו מאמינים בו מפני האות לבדו. . . אלא מפני המצוה שצוה משה בתורה ואמר אם נתן אות אליו תשמעון.

והנה אע"פ שזה ש"אין אנו מאמינים בו מפני האות לבדו" הוא מוסבר בהגיון בפשטות, כי אות אפשר לעשות גם "בלט וכשוף"³, ועפ"י נמצא שאילו תצויר מציאות שודאי לנו⁴ שא"יז בלט ובכישוף וממילא — שהוא נביא אמת, היו מחויבים לשמוע בקולו גם לולא הציווי דאליו תשמעון, מכיון שדברי נביא הם "דבר ה'"; אבל עפ"י הידוע בנוגע להמצוות שהי ציווי עליהם גם לפני מ"ת, שזה שאנו מקיימים מצוות אלו עכשיו "אין⁵

אנו עושין אלא כמצות הקב"ה ע"י מרע"ה, לא שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו⁶ — מוכן שעד"ז הוא גם כנוגע לציווייו של הקב"ה ע"י נביאים לאחר מ"ת, שמצד עצמם אין בהם התוקף דמצות "שציוה בסיני"⁷

ונכמוכן גם מהקולות ולפידים וכו' שהיו במ"ת ואעפ"כ לא מפני זה "האמינו בו ישראל" — שאילו הי' כן נמצא שדוקא נבואת משה ודבריו הם מפני האות לבדו (ואין בהם התוקף דתורה) — אלא "מעמד הר סיני לבדו היא הראי" וּכְמַפְרֹשׁ⁸ שזה ש"כך יאמינו לעולם" הוא ע"י ש"אנכי⁹ בא אליך בעב הענן¹⁰ בעבור ישמע העם בדברי עמך"¹¹.

ולכן מדייק הרמב"ם "מפני המצוה שציוה משה בתורה. . . אליו תשמעון" — כי בהיותה "מצוה. . .

(1) שופטים יח, טו. (2) ראה מגין המצות שכריש ספר היד מ"ע קעב. (3) שם רפ"ח. וראה גם ה"ג שם. (4) להעיר מספר החקירה להצ"צ (סד, ב): דכמה אותות יש שא"א שיהיו נעשים אלא לנביא אמת. . . וא"כ יכולה הנבואה להתקיים ע"י אותות אלו. (5) פיה"מ להרמב"ם חולין ספ"ז. (6) ובהוצאת קאפח: מפני ציווי ה' כו' לא מפני שה' ציוה בכך לנביאים שקדמוהו. (7) גם אלו שנצטוו ע"י משה רבינו במרה כו' לפני מ"ת, וכמו שמדייק ברמב"ם שם "במה שצוה בסיני כו'" (ובהוצאת קאפח: כמה שנצטווה בסיני). (8) שמות (יט, ט) שמובא ברמב"ם בסיום הראי" (פ"ח ה"א). (9) שע"ז ראי' "האש והקולות והלפידים" — זה "עינינו ראו, ולא זר". (10) "והוא (משה) ניגש אל הערפל". (11) "הקול מדבר אליו ואנו שומעים" — "אזננו שמענו ולא אחר". — עפכ"ז: (1) מוכנת אריכות הרמב"ם שם, (2) שלא מצינו שהשם יאמר למשה ושמשה יאמר מקודם לבני"י שיהי' האש כו', ובמילא (3) לא הי' בהאש כו' עשיית אות ע"י משה בכלל. והטעם ע"ז — כי

הששי"ת הוא עושה לו המופת וכמ"ש החרטומים לפרעה במכת כינים אצבע אלקים היא וכה"ג גרסינן בגמ' סנהדרין ס"פ הנחנקין ד"צ ע"א ח"ו שהקב"ה מעמיד חמה לעוברי רצונו כו', הנה מבואר שנס דהעמדת חמה באמצע רקיע א"א שיהי' נעשה בלט ובכישוף, וא"כ (כבפנים ההערה) כו' ע"ש. הערות 11 — 9: כל הלשונות המובאים כאן במרכאות — הם מפ"ח ה"א הנ"ל בהערה 8.

הערה 2: ראה מגין המצות שכריש ספר היד מ"ע קעב: וז"ל: לשמוע מכל נביא שיהא בכל דור ודור אם לא יוסף ולא יגרע שנאמר אליו תשמעון.

הערה 3: וראה גם ה"ג שם: נעתק — בחלקו — לקמן בפנים ס"ב.

הערה 4: ולהעיר מספר החקירה להצ"צ (סד, ב): וז"ל (לאחרי ובהמשך ל"דכמה. . . אמת" המובא בפנים ההערה): לנביא אמת